

Una conseqüència de la tercera dominació anglesa de Menorca (1798-1802): els menorquins sota sospita.

GREGORI MIR

Quan a la matinada del 7 de novembre de 1798 el general anglès Charles Stuart, amb les seves tropes, va desembarcar prop del port d'Addaia al nord-est de Menorca, el governador espanyol de l'illa, Juan Nepomuceno de Quesada, no pogué evitar-ho i, amb bona part de les seves forces, es va refugiar a Ciutadella. El 16 del mateix mes, l'exèrcit espanyol, després de disparar unes canonades simbòliques, es va rendir a l'exèrcit invasor.

Les causes d'aquella rendició serien de dos ordres. En primer lloc, militars: La majoria de la tropa espanyola estava formada per mercenaris que feia temps no cobraven els sous estipulats.¹ En segon lloc i alhora, l'actitud de bona part dels naturals de l'illa. Cotrina recorda que el governador espanyol el 9 de gener d'aquell mateix any havia enviat un informe sobre la situació a Menorca al Secretari de Guerra: *El brigadier desespera del apoyo del paisanaje, pues salvo escasas excepciones, le cree indiferente cuando no afecto a Inglaterra, sin confiar en los empleados del Arsenal, largo tiempo privados de remuneración, pues se negaron recientemente a tomar las armas, lo mismo que los matriculados de Marina.*² Cotrina conclueix que *lo verdaderamente cierto es que la población isleña no se mostró propicia a la defensa de la isla para el dominio español ... Los alardes de entusiasmo o los aprestos a la resistencia que se habían manifestado otras veces, especialmente cuando era el infiel barberisco el que amenazaba, dejaron de patentizarse cuando el enemigo lo constituían gentes de la civilizada nación británica, de las cuales no se temía agravio material para los hogares.*³

Aquesta vegada els anglesos s'establiren a Menorca sense cap títol legítim derivat d'acords internacionals, tal com s'havia produït en les anterior ocasions, fet lògic si es considera que Espanya el 1796 havia declarat la guerra a Anglaterra. Amb aquesta tercera dominació anglesa, els menorquins havien estat quasi bé tot el segle XVIII fora de la sobirania espanyola. En efecte, de 1708 fins el 1756, pel Tractat d'Utrecht (1713) el domini va ser anglès; de 1756 fins a 1763, va ser ocupada per França; en acabar l'any 1763 la Guerra del Set Anys, per la Pau de París, es va retornar l'illa a Anglaterra, que la retingué fins el 1781; l'any 1782 l'illa va ser reincorporada a la monarquia espanyola, que mai no havia renunciat a ella, i que la va retenir fins a la tercera dominació anglesa que s'inicià el 1798 i que va durar fins el 1802. Es sobradament conegut que les dominacions angleses i la francesa varen ser fructíferes en tots els sentits. Entre altres coses va significar que a Menorca no s'hi aplicà el Decret de Nova Planta de Felip V i que, per tant, conservés les seves institucions genuïnes, encara que i en relació a l'administració pública, els anglesos intrudiren reformes modernitzadores No és d'estranyar, doncs, la *passivitat* o el

1 S. GUAL TRUYOL: *Última pérdida de Menorca y el intento de reconquista (1797-1802)*, Palma 1990.

2 J. COTRINA FERRER: *El desastre de 1798. Pérdida de la isla de Menorca*, 2^a ed., Mahón 1936, 39

3 J. COTRINA FERRER: *El desastre de 1798. ....*, 104 i s.

pragmatisme de bona part dels menorquins davant la invasió anglesa del 7 de novembre de 1798.⁴

Aquesta tercera ocupació es va produir dins una conjuntura espanyola i internacional sumament complexe i canviant. En efecte, la monarquia de Carles IV hagué de fer front al procés que es va desencadenar amb la Revolució Francesa (1789). Per una banda, pel denominats Pactes de Família, Espanya i França havien unit els seus interessos; però, a partir dels fets revolucionaris, els dirigents espanyols es varen encerclats en un conjunt de contradiccions derivats d'aquells interessos comuns i el rebuig dels supòsits de la revolució, circumstàncies que donaren lloc a fluctuacions i a polítiques erràtiques. Quan la dinàmica revolucionària seguia la seva pròpia lògica, la monarquia espanyola es va veure obligada a canviar de política i dels dirigents que les duïen a terme. El comte Floridablanca, pel febrer de 1792 va ser separat de la primera Secretaria d'Estat i substituït pel també comte d'Aranda, més procliu als revolucionaris, però la seva política vacil·lant va provocar que pel setembre del mateix any fos rellevat pel desconegut Manuel Godoy, el qual duraria fins el 1798.

Una vegada Lluís XVI va ser executat pel revolucionaris (21 de gener de 1793), Espanya, juntament amb altres potències -entre elles Anglaterra-, va declarar la guerra a França, decisió que en principi va tenir un fort suport popular i que inicialment va ser positiva per les forces espanyoles; però, finalment, la victòria va ser per a les franceses. Espanya es va veure obligada a negociar amb França i acordaren la Pau de Basilea (1795), una de les conseqüències de la qual va ser que la monarquia espanyola de fet restava sotmesa a la política exterior francesa, com es faria patent en el Tractat de Sant Ildefons (18 d'agost de 1796) en el que es va concertar una aliança ofensiva-defensiva contra Anglaterra, que va donar lloc aquell mateix any a la guerra contra aquest país.

El 28 de març de 1798 Godoy va ser rellevat de la primera Secretaria d'Estat a causa de la creixent intromissió de França en els assumptes interns d'Espanya i va ser substituït per Francisco de Saavedra, que va ser el que va signar la Reial Ordre sobre els menorquins que es reproduïx més endavant i fins ara desconeguda o no valorada per la historiografia sobre aquell període.

Des de la declaració de la guerra hispano-francesa contra Anglaterra, els escenaris europeu i mediterrani són d'una gran mobilitat i d'una manera creixent favorable a França. Pel juny de 1798 Napoleó s'apoderà de Malta, illa estratègicament situada en les rutes de la Mediterrània i en aquell cas per l'objectiu de conquerir Egipte. Davant la creixent preponderància de França, Anglaterra es va veure obligada a ocupar llocs també estratègics per tal de foragitar l'exercit francès d'Egipte. Aquell mateix any va ocupar Menorca, de sobirania espanyola, i al cap de dos anys Malta, que des de 1522, per concessió de Carles V, havia estat de l'Ordre de l'Hospital.

La capitulació, sense lluita, de les forces espanyoles a Menorca va significar que haguessin d'anar-se'n de l'illa cap a la Península, però d'altres també ho feren a Mallorca.⁵

⁴ L'historiador menorquí Miquel A. Casanovas, comentant-me diversos aspectes d'aquells anys, explica que la relació dels menorquins amb els britànics no estava mediatitzada per un sentiment 'nacional' de caire espanyolista -n'hi ha que han volgut resaltar l'espanyolisme abrandat dels menorquins sols contaminat per una minoria anglòfila- ni per una simpatia vers els britànics. Simplement els menorquins eren prou pragmàtics per adaptar-se a unes circumstàncies que ells sabien que els fugien de les mans, que no les podien controlar, vull dir. D'aquí que quan els britànics ocupen l'illa el 1789 molts menorquins tornin a practicar el cors contra Espanya o que reorientin el comerç exterior cap a altres mercats. El que no faran mai és optar clarament per una o altra potència, opinió que compartesc. Carta a G. Mir de 22 de Febrer de 2000.

⁵ En el *Semanario Económico* que publica la Real Sociedad de Mallorca, corresponent al primer de desembre de 1798, en la relació de vaixells que havien arribat a Mallorca, s'hi llegeix: *De Ciudadela dia 27*

Les autoritats espanyoles ben aviat adoptaren mesures per fer front a la nova situació tendents a evitar els contactes entre els menorquins i altres súbdits de la monarquia, així com qualsevol activitat comercial amb l'illa. Es prohibia *todo comercio, trato y comunicacion entre sus súbditos* (els del rei espanyol) *y los naturales de aquella isla que no se hallan establecidos en los dominios de S.M.*⁶

Era evident la desconfiança de les autoritats espanyoles envers els menorquins o, almenys, d'una part de la població de l'illa. L'informe que va fer el derrotat Quesada sens dubte anava en aquesta direcció. Que es prohibís l'activitat comercial entre territoris enemics era i és un fet normal en temps de guerra, però la prohibició, tan contundent i generalitzada de la relació entre les persones havia de tenir altres motivacions, que s'entenen millor a partir del següent document,⁷ fet públic poques setmanes després de l'ordre suara mencionada:

Por el Señor D. Francisco Saavedra se me ha comunicado con fecha de 17. de este mes la Real orden siguiente.

La ocupacion de la Isla de Menorca por los Ingleses, y cuya reconquista espera S.M. verificar lo ántes que le sea posible, dá lugar á sospechar que muchos de los naturales de ella, que allá queden, ó con el miedo que les inspire el vencedor, ó con sus halagos y seducciones se substraygan de la obediencia que deben al Rey, y quieran extenderla hasta comunicar las mismas ideas á sus compatriotas, que residen en estos Reynos. Al mismo tiempo nunca puede S.M. dexar de mirarlos como Vasallos, ni de tener la mayor confianza en la generalidad de ellos, acordándoles por lo tanto toda proteccion y seguridad. Para conciliar pues tales extremos, há resuelto, que todos los naturales de la Isla de Menorca, que se hallen en estos Reynos, presten juramento de fidelidad al Rey, en calidad de Vasallos suyos, ante las Justicias de los Pueblos en que residan: Que se les mantenga en el libre uso y goze de los bienes que posean, y que en todo sean tratados y considerados como hasta aquí: Que á los existentes en la Isla se les prometan satisfacer quantos créditos tuviesen contra la Corona y Particulares, despues de la

---

el Navio Inglés la Real Bretaña, su capitan Richeset con 638 Individuos del Regimiento Suizo de Jann, que según lo capitulado al tiempo de la rendición de aquella isla a las armas Británicas, ha traído con bandera parlamentaria.

⁶ En el *Semanario Económico* que publica la Real Sociedad de Mallorca, en data 2 de gener de 1799, s'hi reproduceix sencera la Reial Ordre:

Vando que incluye la Real orden por la que se prohibe todo comercio y comunicacion con los Menorquines:

D. Joaquin de Oquendo Cavallero de la Orden de Santiago, Capitan General del Ejército y Reyno de Mallorca &c.=Por cuanto el Sr. Secretario de Estado, y del Despacho Universal de la Guerra con fecha de 2 del presente mes me traslada la siguiente orden del Rey.=, Al que sigue.= En Oficio de 17 del mes próximo pasado, que he recibido ayer noche, me participa el Brigadier D. Juan Quesada, Comandante que era de Menorca, el funesto acontecimiento de haverse apoderado de esta Isla los Ingleses, y haver capitulado con ellos el 16 del propio mes dexando venir á nuestras Tropas libres á la Peninsula en los términos que manifiesta el adjunto pliego: Y enterado el Rey ha resuelto quede cortado desde luego todo comercio, trato y comunicacion entre sus súbditos y los naturales de aquella Isla que no se hallan establecidos en los dominios de S.M. De cuya Real orden lo digo á V.S. para que dando cuenta al Tribunal le sirva de gobierno en los casos que combenga.

Lo traslado á V.E. de la propia orden, para que comunicándolo á quienes corresponda se observe puntualmente en el distrito de su mando.

Por tanto arreglandome á la voluntad de S.M. y para que llegue á noticia de todos y nadie pueda alegar ignorancia he dispuesto se publique y fixe en los parages acostumbrados de esta Ciudad, mandando á las personas de qualquier clase que sean, guarden, y cumplan inviolablemente quanto se contiene en esta Real resolucíon sin la menor interpretacion, ni alteracion alguna, pues de lo contrario serán tratados con todo rigor de la Ley los contabentores á ella: Dado en el Castillo Real de Palma à 28 de Diciembre de 1798.= D. Joaquin de Oquendo.= Juan Antonio de Orrios. (S'ha transcrit tal que és a l'original).

⁷ Vaig adquirir aquest document el 1998 en una llibreria antiquària de Madrid. Dos petits orificis distanciatos on s'hi aplega el doble full me fan pensar que va ser arrancat d'un llibre o aplec enquadernat, circumstància que el llibreter no va saber confirmar-me ja que, segons em digué, l'havia adquirit juntament amb altres amb la compra d'una biblioteca privada. El document al final, al costat del nom imprès de Joseph de Zayas, hi porta la rúbrica manuscrita d'aquest (S'ha reproduït sense cap modificació de l'original imprès).

reconquista de la Isla; no haciéndolo desde luego, ya por no haber, ni ser justo que haya comunicación con una Plaza enemiga, como por no enviar fondos que pudiesen ser tomados por la avaricia Inglesa, y servir contra S.M.: Que todo Buque Menorquin que arribe à estos Puertos sea detenido hasta el caso de la reconquista, pues sí bien S.M. desearía que mantuviesen relaciones de comercio con sus demas Vasallos; pero pudiendose presumir que socolor de éstos le hiciesen los Ingleses, ó viniesen a investigar el estado de nuestras Plazas, no es justo exponerse à tales excesos: Que los Comerciantes Menorquines, y demas Españoles, que residan en los Puertos de los Dominios de S.M. igualmente que todos los particulares, que no lo sean, declaren baxo de juramento qué caudales ò bienes existen en su poder pertenecientes à los habitantes de la Isla de Menorca, que han quedado en ella, y los depositen en poder de los Comisionados de las Caxas de Amortización de los Pueblos à donde residieren, ó de los mas cercanos à ellos, baxo las formalidades establecidas, con lo que se conseguirá, que al propio tiempo que los desgraciados naturales, que están momentaneamente baxo la denominacion enemiga, tengan seguros sus bienes, ganen el tres por ciento de réditos.

Finalmente, aunque con sumo dolor se vé S.M. en la necesidad de prohibir toda comunicacion directa ò indirecta con los naturales de aquella Isla, espera que los que en ella se hallan, y aquí residen, sufran este inevitable pero pasajero mal, dando en ello una prueba mas de su acreditada fidelidad y obediencia al Rey; de cuya Real órden lo participo á V.E. todo para su gobierno, y à fin de que expida las órdenes convenientes al cumplimiento de ésta.

Lo participo à V.S. para su inteligencia, y que haciéndolo presente al Acuerdo de ese Tribunal, se expidan las órdenes oportunas à las Justicias de su territorio, à fin de que tenga el debido cumplimiento esta Real resolucion.

Dios guarde à V.S. muchos años. Madrid 2.de Enero de 1799.= Cuesta.= Señor Presidente de la Real Chancillería de Granada.= Se hizo notoria en el Real Acuerdo general, celebrado por los Señores Presidente y Oidores de la Real Chancillería de Granada, à 11 de Febrero de mil setecientos noventa y nueve; y se mandó imprimir y comunicar à las Justicias de los Pueblos, cabezas de Partido del territorio de esta Chancilleria; poner un exemplar en cada Sala, y repartir à los Señores.= Vargas.= Es copia de su original, de que certifico.= D. Joaquin Joseph de Vargas.

AUTO. Guardese, y cumplase la Real órden que se inserta en la Certificacion que antecede, la que su Señoría obedece con el respeto y acatamiento debido, y executese en todo, y por todo, acusese el recibo, reimprimase, y comuniquese como se previene, notoriandose a la Ciudad. Lo mandò el Señor Don Antonio Joseph Cortés, Alcalde mayor, Corregidor interino de esta Ciudad, que lo firmó. Granada, y Febrero veinte y tres de mil setecientos noventa y nueve.=Antonio Joseph Cortés.=D. Joseph de Zayas Fernandez de Còrdoba.

*Es copia de su original, de que certifico
Don Joseph de Zayas Fernz. de Còrdoba*

No m'ha estat possible investigar si aquesta Reial Ordre va ser dirigida a totes les audiències i cancelleries o sols a la de Granada, que tenia competència sobre un territori molt extens, de la Mediterrània fins els límits de Gibraltar, plaça d'una gran importància estratègica pels anglesos i que era el primer enllaç amb Menorca dins aquella mar. D'altra banda, el document s'explica per evitar l'espionatge que potencialment podien realitzar menorquins en favor d'Anglaterra i alhora el corsarisme que la guerra havia estimulat, tant en un sentit com en un altre. Finalment, no seria d'estranyar que les autoritats espanyoles tinguessin informació fidedigna de la col·laboració, fins i tot militar, dels menorquins amb Anglaterra.⁸ En tot cas, crec que del document val la pena recalcar el següent:

1.- L'obligació del menorquins residents fora de la seva illa de jurar fidelitat al rei.

⁸ F. HERNÁNDEZ SANZ: *Compendio de Geografía e Historia de la Isla de Menorca*, edició faccimitil de la de 1908, Ciutadella 1986, p. 379.

2.- L'ordre de detenció de totes les embarcacions menorquines que arribessin a ports dels dominis de la monarquia espanyola, fossin o no fossin corsàries.

3.- Que els comerciants menorquins i tots els altres espanyols amb residència en els ports dels dominis de la monarquia haguessin de declarar sota jurament els cabdals o bens que tenguessin en el seu poder de menorquins residents a l'illa, així com l'obligació de consignar aquells cabals en les Caixes d'Amortització. (Segurament aquesta disposició anava dirigida a evitar el contraban, que no pogué evitar-se, més que no a donar rèdits al 3%)

4.- La prohibició de qualsevol casta de comunicació directe o indirecte amb els naturals de Menorca.

Desconec l'existència en aquella època de documents de contingut semblant i la poca investigació que he pogut fer al respecte ha estat negativa. En tot cas, del document se'n pot deduir:

1.- La monarquia espanyola mai no cediria la sobrerania sobre Menorca.

2.- Els menorquins, en principi sens cap excepció, mentre durés la dominació anglesa, eren objecte de desconfiança i sospita.

3.- Es tractava de crear entre els menorquins no residents i residents a l'illa la necessària por per tal que no col.laboressin amb els anglesos.

Quins foren els efectes d'aquella Reial Ordre sobre els menorquins no residents o residents a l'illa? No ho sabem. Potser a l'arxiu on hi ha dipositats els de la Cancelleria de Granada o d'altres hi ha expedients corresponents a menorquins que foren afectats per aquella disposició, sens dubte excepcional pel seu contingut i que, com ja abans he dit, no n'he sabut trobar d'altre semblant. En tot cas, com recorda F. Hernández Sanz, una vegada acabada la denominació anglesa *Menorca sufrió las consecuencias; fueron sus víctimas todos aquellos tachados de afectos al Gobierno inglés, a quienes se procuró alejar de la Isla, siendo desterrados, tal vez injustamente, muchos de los que desempeñaron cargos durante la época de dominación británica.*⁹

Amb la ratificació del Tractat d'Amiens el 25 de març de 1802, Menorca va ser recuperada per la monarquia espanyola. El 14 de juliol d'aquell mateix any el capità general de Mallorca, Juan Miguel Vives, va arribar a Ciutatella per fer efectiva aquella reincorporació: *Con la nueva dominación pronto vióse la Isla sumida otra vez en el mayor marasmo. Al gobierno liberal de los ingleses vino a substituirlo el absoluto y restrictivo de Carlos IV, explica Hernández Sanz.*¹⁰ Menorca, a partir de llavors i també per la guerra d'Espanya contra França (1808-1814), entraria una llarga conjuntura de crisi econòmica, alhora que amb Mallorca i les Pitiuses, i ja sota la denominació conjunta de Illes Balears es va integrar en les institucions polítiques i administratives espanyoles.¹¹

⁹ F. HERNÁNDEZ SANZ: *Compendio de Geografía e Historia de la Isla de Menorca*, 383. *Es cert que hi hagué represàlies contra algunes persones titlades de col.laboracionistes -per emprar un mot contemporani- com ara el jurista Nicolau Orfila. Però també molts mercaders perderen diners quan Menorca tornà a la Corona espanyola l'any 1802 en decretar el Govern espanyol matèria de contraban moltes de les mercaderies emmagatzemades a Maó i adquirides durant l'ocupació britànica, me comenta Miquel A. Casanovas, vegi's nota 3.*

¹⁰ F. HERNÁNDEZ SANZ: *Compendio de Geografía e Historia de la Isla de Menorca*, 383

¹¹ A mitjans de juny de 1808 arribaren a Mallorca Joaquim Pons i Cardona i Agustí Carrió i Quadrado, com a representants de Menorca a la Junta Suprema de Govern que s'havia constituït a Palma el 30 d'aquell mateix any en favor de Ferran VII, una de les decisions de la qual va ser declarar la guerra a França. Aquella Junta, presidida pel capità General Vives, el que havia fet efectiva la reincorporació de Menorca a la monarquia espanyola, era designada de Mallorca o del Regne, (òbviament de Mallorca), però, tot i que també s'hi integraren dos representants d'Eivissa, poques vegades per no dir cap durant aquells anys s'esmenta en els documents *Balear*"com expressió d'una realitat polític-administrativa. La Constitució de Cadis (1812), introduí la *provinci*" com organització territorial de l'Estat espanyol, i una de les que s'hi relacionen és la de les Illes Balears, cosa que es consagraria a partir de llavors en les diverses constitucions i lleis administratives. No obstant això, crec que val la pena recordar que a París, l'any 1807, André Grasset de Saint-Sauveur, havia publicat *Voyage dans les îles Baleares et Pithiuses ... 1801-1805*,

RESUM

La tercera ocupació de Menorca per la Gran Bretanya (1798-1802) fou possible gràcies a una sèrie d'aconteixements internacionals. Aquesta acció provocà una pronta reacció per part del govern espanyol. El Primer Secretari d'Estat, Francisco de Saavedra, promulgà un Reial Decret sense precedents (17-1-99) pel qual s'establien greus restriccions als menorquins no residents. Quedaven prohibides no tan sols les transaccions comercials sinó també les comunicacions privades amb els menorquins residents en aquella illa i, endemés, tots aquells que tenien béns en els dominis espanyols quedaven obligats a depositar-los en institucions estatals, a baix interès, fins la reconquesta de l'Illa. En realitat tal decret suposava considerar tots els menorquins com sospitosos de col·laboracionisme amb la Gran Bretanya.

RESUMEN

La tercera ocupación de Menorca por la Gran Bretaña (1798-1802) fue posible a consecuencia de una serie de acontecimientos internacionales que la propiciaron. Esta acción provocó una pronta reacción por parte del gobierno español. El Primer Secretario de Estado, Francisco de Saavedra, promulgó un Real Decreto sin precedentes (17-1-99) por el que se establecían severas restricciones a los menorquines no residentes. Se prohibían no sólo las transacciones comerciales sino también las comunicaciones privadas con los menorquines residentes en aquella isla y, además, todos aquellos que tuvieran bienes en los dominios españoles debían ser depositados en instituciones estatales, a bajo interés, hasta la reconquista de la Isla. En realidad tal decreto equivalía considerar todos los menorquines como sospechosos de ser colaboracionistas con la Gran Bretaña.

ABSTRACT

The third occupation of Minorca by Great Britain (1798-1802) was brought about by complex international events. This immediately provoked an immediate reaction from the Spanish Government. The first Secretary of State, Francisco de Saavedra, issued an unprecedented Royal Decree (17-1-99) laying down severe restrictions on Minoricans non residents. It prohibited any business transaction as well as private communications with Minoricans residents on the island of Minorca; and, moreover those who had money in the Spanish dominions were made to make low interest bearing deposits in State institutions until the Spanish reconquest of the island. In point of fact, this Decree was tantamount to declaring all Minoricans as being under suspicion as being collaborators of Great Britain